

УКРАЇНСЬКІ ПРІЗВИЩА З ХРЕСНИХ ІМЕН

Прізвища, імена сім'їв, родів, родові імена — явище доволі пізнє. А творилися вони різними способами, на різних хади. Рішали про прізвища то духові чи фізичні прикмети голови сім'ї, то схожість із деякими звірятами чи рослинами, то знову різноманітні порівняння з різними предметами, і врешті прозиви, так звані вуличні прозвищка, і не в малій мірі хресні імена голови роду. Це останнє явище дуже прикметне для українських прізвищ, і ми хочемо присвятити йому декілька думок.

На нашу думку, воно звязане з хліборобським світоглядом, із світоглядом осілої люднини. Люди, що живуть у якомусь селищі, у селі, чи в місті дивовижний час, знають одне одного, ім доволі знати хресне ім'я односельчанина. Хіба що вже тих Іванів, Махайлів, Сидорів, Катарин, Маланок — забагато, тоді вже треба близичного означення. Таким близичним означенням може бути ім'я батька, і таким чином іменник присвійний на -ів, -ин, чи іменник, що вказує на походження, іменник на -ич, -ович, -енко цілком добре сповняє цю функцію: і люди вже можуть зорієнтуватися, коли хтось говорить, що Петро Кирилов, чи Іван Василів або Павло Лукич, чи Кирило Семенович, а то й Семен Петровенко в тою особою, яку має на думці той, що говорить. Перший спосіб, присвійні іменники на -ів, чи родові на -енко зберігся в нас і досі. На Покутті, на Буковині тільки так і досі люди пор зуміваються між собою щодо осіб, які в них саме на думці. А над Дніпром, з правого чи лівого берега, навіть досі іменники на -енко, що визначають синів, отже Семен, син — Семененко, Василь, син — Василенко, і так само, як батько кравець, то син його Кравченко, а як батько мав вже прізвище Микитенко, то його син буде Микитченко. Переїзд від таких означенень „по батькові“ до родових прізвищ недалекий. Треба тільки, щоб у якомусь поколінні „втерлося“, звичкою стало, в різних причин, означення по батькові, і воно стає згодом прізвищем.

Але ж знатні хазяї, багаті господар, вілажови, такий, якого всі знають, поважають, або через що не навидять, завидують йому, одне слово, людина в селищі, що чимось дуже вирізняється від інших людей — не потребує ніякого близького пояснення, не потребує докладного означення. Іного хресного імення досить уже для селища, щоб люди знали, про кого йде мова. Отим то згідом хресні імена таких людей, такі, як: Григорій, Роман, Сидір, Фотій, Маковий, Огій, Лев, Штефан, Дорош (церк. Доротей), Ярош (церк. Еротей), Сапрун (Софрон), Кузьма, скорочене Кузь стають іменами родовими, робляться прізвищами.

популярні не тільки в повний, але й у здрібній формі, в дозвідно до того, у якій формі сприйняв їх загал. Тут міг грати роль невеликий візт або звичка з парубочних років називати когось здрібнілою назвою. Цим пояснюються такі прізвища із здрібних хресних імен, як: Пронь, Проць (Прокіп), Лукань, Івашко... і ціла низка прізвищ хочби на -ець, напр., Аронець, Андрієць, Мартинець, Яким'єць, Іванець і т. д.

Узагалі, здрібніла форма хресних імен, така стара

(з XI. ст.) і така цікава для нашої ономастики, лягла куди більше в основу прізвищ, ніж повна, а то ще й у церковнослов'янським одягом імена. Такі прізвища як: Мойсесович, Анастасівський, Євстафієвич, Теодорович — з'явлені в нас з шляхетськими (на це вказують і наростки), чи з священичими родами. Та їй то в таких родах частіше подбиваються прізвища з народних форм хресних імен, ніж з церковнослов'янських. Тим то серед таких станів частіші прізвища Федорович, — ніж Теодорович, Григорович — ніж Григорівич, Остапович — ніж Євстафієвич, Настасіївський — ніж Анастасієвський, Харлампович — ніж Харлампієвич, хоч щодо останньої го треба вазначити, що повне хресне ім'я **Харлампій** викликує в народній свідомості враження чогось штучного, і в основу прізвищ від цього іменин лягла скорочена форма: **Хар**, із якої різними наростками, ще нераз жиними, поутворювалася такі прізвища, як **Харків**, (**Харко**), **Харюк**, **Харина**, **Харов'юк** і т. д.

Це явище досить давнє. Народна злібіла форма хресного імення, здавна вже витискає повну, церковну, і вона в народній свідомості робиться нездірбілою. Нас більше тепер уже вражало, як би хтось на князя склав Федлько, Стецько, а отже — у грамотах XIV—XVII ст. запотовані назви: Федлько Острозький, Стецько, воєвода молдавський. Таке було тоді живе чуття мовин, і вченій писар, та ще книжий, чи воєвідський, не посмів би бувати здіволяти на — вульгаризацію хресного імення свого „пана і добродія“. Цим і пояснюється, що коли в нас почали утворюватися прізвища з хресних імен, то для них основою славала частин народна, і то здрібніла, ачи згрубила форма того імення, а не повна, і то ще й церковнослов'янська.

Та тільки не в усіх теперішніх прізвищах, напевно колишніх хресних іменах, необізнана з історією української мови людина впізнає колишнє хресне ім'я. Кому прийде в голову, що таке популярне в нас прізвище, як „Яхно” — це здрібна, песьива форма ймення Яків; що „Махно” — це Матійко, що Лехно — це колишній Олесь, Дахно — Данилко? Хто в нас думав над тим, що прізвище популярного в нас тепер Михновського — він, підо впливом офіційної російської вимови писався „Міхновський”, як „Гринченко”, син Гринька, писався Гринченко, а всі „Симовичі”, що мали за предка людину, яка звалася „Сим”, через польські документи стали Сімовичами — утворені із здрібної форми популярного в нас Михайла — „Михно”? Наросток -хно живий ще був длятворення здрібніших імен у XVII ст., — тепер він уже мертвий, ним у же нетворять здрібніших слів (у поляків ще він подекуди живе, а в сербів він живущий і досі). Та таких наростків більше. Кожний із нас відчуває, що у прізвищі „Гриньох” основа — здрібніле хресне ім’я Гринь. Але ж наросток -х для нас тепер уже не зрозумілий, хоч живі косяки дляозначення прикмети людини, і живе ще й досі в чеській мові, (пор. slaboch = слаба людина, mléoch = той, що любить мовчати, поль. śrōch = той, що любить спати), він у нас

уже зовсім мертвий, хоч подибується у прізвищах, не тільки в тому, що ми назвали, але, н. пр., у нашого молодого адвоката і доцента „Падоха” (= людина, що любила часто падати).

Та коли у прізвищі „Гриньох” ми ще згадаємося його кореня („Гринь”), то аж ніяк його ніхто не додуматиметься в такому відомому в нас прізвищу, як „Риндик, Риндюк”. А отже воно таки зв’язане з цим здрібнілим ім’ям. Ще в XVII ст. козацький реестр потує здрібніле „імення” Гринда. Назвучне „г” перед „р” часто випадав пор. Григор, Rigr, чесь. Hřecko — Recko, Rehof), а здрібнілій наросток — да в нас не зберігся, хоч живе він, напр., у чехів, пор. Tonda = Антось, Venda = В’ячеславчик. Але наростики — ико, — юк (пор. ще прізвище „Миндюк” з Мина) у нас це живі наростики, первісно обидва здрібнілі, тепер — у першому випадку писаний, відомий і в прізвищах (пор. Павлик, Петрик), другий, тепер уже з виділком згрубності, знаний тільки у прізвищах; колись ними творили здрібнілі імення (пор. у козацькому реестрі після зборівської умови: Костюк, Павлюк), так, як і — юк (Костяк, Конак = Конон), тепер теж уже тільки — в прізвищах (Павляк, Максим’юк) і т. д.

У XV—XVII ст. дуже жыві ще були такі здрібні форми хресних імен, як „Васюта”, „Яцута”, і так само згрубілі форми таких імен, як „Іванин” (пор. учительина — слабенький учитель), „Хомиця”, „Степура” (Степан) — тепер цими наростками ми вже нетворимо здрібніх, чи згрубіліх хресних імен, але такі форми залишилися здавна — у прізвищах. Правда, дескуди, напр., на Покутті (село Рожнів) ще доживає „Васюта” свого віку у функції здрібнілого ім'яння, але ж Петриця, Василіна (це не живоче ім'я!), Грицина, Петлюра (Петрура, із ім'я Петро) — це вже тільки прізвища, поутворювані з хресних імен.

Петрах, Петраш, Дмитраш, Гавриш, Даниш, Хариш, Гришко, Матіяш, Осташ, Іваш, Андрушко і т. д. — з такими хреснimi іменами, як Петро, Дмитро, Гаврило, Данило, Харитон, Матій, Остап, Іван, Григорій, Андрій, хоч і не знаємо, що в наростках, як показує паралельна форма „Петрах”, було колись вживані „х”, що таким „х” кінчалось і ще тепер кінчається багато здрібніших скорочених хресних імен, напр. Мих—Михайло, Мах—Матвій, Стак—Остап, Івах, Андрух (відоме в нас прізвище: Івахів), що перед наростком -ко х зм'ягчувалося на ш (Дашко, Ващко, Іващко і т. д.) Але ж усе не так легко прізвище „Курах” звести з Кирилом або „Труш” із — Трохимом. А проте воно так е, бо ж побіч „Кирило” існує ще рівнобіжна назва „Курило” — прізвище відомої нашої лінгвістки, Куріленко, Курілович, Курилас, сюди ж належить і „Курашевич” — прізвище молодого польського лінгвіста, якого рід був колись український, унітський з Холмщини! А ось у XVII ст. побіч Трохим подибується й форма Трухан, як Педан=Федір, Петран=Петро, і т. д. і тут і слід, як нам винясновати „брзаного” Тохіма (ненаголошене о — у!). А то часто, не знаючи шляхів, якими йшли й розвивалися наші прізвища, ми граємося т. зв. народною етимологією; зводимо „Степуру” (= Степан) із степом, „Хом’яка” (= Хома, як Павло=Павляк) рівняємо з несимпатичною польовою твариною, „Сеницю” (= Сень, себто = Семен) мішаемо з пташкою синицею, „Хиляка” (= Філон, у XVI ст. у актах Фна) від „хилятися, „Ничай” (Низинир, врізане ім’я, як це часто буває, доповнене наростком -ай, -ай, пор. Федай із XVII в., Трихай і т. д.) переписуємо „Нечаем”. Леска (=Олексій, Лесь) виводимо від „лісся” або „лісого” і пишемо Лисяком, „Гаруха” (= Гарасим, врізане ім’я) сплютуюмо з дісловом „гарувати”, „Равлюка” зводимо з „равликом”, а тимчасом це є с ме прізвище, що й Лаврюк.

імен. Причини цього явища треба шукати теж у нашому побуті. Коли дитина — безбатьченко, то ясно, що сусіди припинять її прізвище матері. Але ж є буває й так, що дитина має і батька і матір, але ж мати дома — людина „з характером”, верховодить і в хаті, і над чоловіком, то чом же людям цієї „події” не відзначити відповідною назвою для дітей, назовою, яка згодом стає прізвищем цілого роду? Звідси, не з інших причин, у нас з'явилася такі прізвища, як: Гандзій, Галич, Гануляк, Катеринюк, Катеринич, Катренко, Калинюк, Калинець, Фесенко, Фещенко, Маріччак (не — Марітчак, як пише себе наш відомий адвокат, бо назва з'язана з „Марічкою”!) Марусяк, Маруяк, Маріяш, Марунчак, Маланюк, Маланчук, Паращук, Фесчин, Олянич і т. д.

називають за ім'ям чоловіка з наростком -ха, -ка, такого типу, як: Сеняшин (Сень), Семчшин (Семко), Петришин, Романишин, Яничшин, Паичшин, Стефурянчин, (Стефан—Стеурян—Стефурянка) і т. д. Це прізвища, що їх утворено, чи з глуму, чи з зависті, для „маминих синків” або для дітей, що ім умер батько і виховує їх — мати-вдовиця.

Яке в нас багатство прізвищ, утворених із різних форм

хресних імен, покаже нам приклад із популярним у нас ім'ям „Григорій”, у різних його відмінах: Григорій чи Ригір, Гринь, Гриць, Грих і т. д. Прізвища ці все звязані з різними наростками, здрібнілими чи згрубіліми:

Григорій — Григорій, Григорієвич, Григорієвський, (Григорійко), „Григорічук”...

Григорій, Ригір — Григорець, Григорців, Григорович, Григоренко, Григорик, Григорюк, (Григор, Григорів, Григорчук, Григорчак, Григорчик, Григоречко, Григорський, Григорій чи Григоліна, отже — Григолінський (з дисиміляцією другого „р” перероблений на німецький чи польський лад на Греголинського чи Грекоголинського), Григораш, Григорашко, Григорашук;...

Гринь — Гринь, Гринюк, Гринник, Гринюх, Гринюх, Гринець, Гриніца, Гринєвець, (Гриневець), Гриневецький, Гриневич чи Риневич, Гринівський чи Гриньовський, Гриненко, Гриненчук, Грининчин, (Гринда, (Гриндик, (Гриндок, Гринко, Гринька, Гриньків, Гриньківський, Гринькевич, Гринченко (Гринченко), Гринчишин, (Гринцю, Гриніца), Гринишишин, Гринчук, Гринячак, Гринюта, Гринечко (пор. Івасечко, Андрусечко), Гринейко (пор. Іванейко);...

Гриць — Гриців, Грицик, Грицюк, Грицьох, Грицяк чи Грицак (з „віддаляєталізованим” ц), Грицай, Грицей, Грицейко, Грицаш, Грицина, Гричин, Гричинюк, Грицан, Гриценко, (Гриця), Гриценяк, Грицуць, Грицуник, Грицууняк, Грицевич, Гриценко, Гриченчук, Грицишин, Грицько, Грицьків або Грицків, Гриц(ъ)евич, Грицькович, Грицьківський, Грицький (з-польська: Гжицький), Грицюшко, Грицюра, Грицило, Грицулляк...;

Грих — Грихів, Грихно, Грихненко, (Г)рихло, Гришко, Гришків, Грищак, Грищук, Грищенко...;

Сюди належать міські, здебільша, прізвища, утворені з польської здрібнілої форми цього імення „Grzes”, звідсіля пішли такі наші прізвища, як: Гресь, Грень, Гресьяк, Гресьюк, Греськів, Грещук і т. д. Можливо, що сюди слід би залищити ще й здрібніле імення „Груш” (див. Гринченко, Словник, IV, 550), з якого повитворювалися такі популярні в нас прізвища, як: Грушко, Грушків, Грушківський, Грушевич, Грушевський і т. д.

Але ж і без цього видко ціле багатство прізвищ, утворених тільки з одного хресного імення, при чому ясно, що число прізвищ з народних форм цього імені, гол вно здрібнілих, куди перевидає число прізвищ, утворених з церковнослов'янської форми цього імення.

Та воно буває не тільки з цим ім'ям, але і з іншими хресними іменами, які переродилися у прізвища.

Василь Сімович